

Bc. Alena VYSKOČILOVÁ (*1971)

Pracuji v Městském muzeu Polná na Vysočině. Po gymnáziu a střední škole uměleckých řemesel jsem studovala Caritas – vyšší odbornou školu sociální v Olomouci a bakalářský obor Sociální a charitativní práce na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. V současné době jsem studentkou Diakoniky na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy. Mám tři dospělé děti a manžela s pochopením pro má rozmanitá studia.

Kontakt: alka.vyskocilova@seznam.cz

Požár Polné 4. srpna 1863 a solidarizující reakce na jeho dopady

Alena Vyskočilová

Polná je malé město na Vysočině s bohatou historií. Od roku 1900 má své muzeum, kde pracuji. Cílem muzejní práce je uchování artefaktů minulosti, aby každá další generace mohla v historii nacházet své kořeny a poznávat souvislosti doby vzniku těchto dokladů. Požár v roce 1863 zcela zásadním způsobem zasáhl do života všech obyvatel města Polná. Dodnes jsou živé některé kontakty s českou komunitou v Americe, kam odešla část obyvatel postižených uvedeným požárem. K události se vrací výroční hasičské oslavy, kdy je připomínána různými formami. Podrobné informace o „velkém ohni“ přinesla publikace *Naše krásné zvony hoří posud* vydaná v roce 2013.¹ Jaké dopady měl požár před více než 150 lety na obyvatele města? Lze srovnat tehdejší a dnešní situaci? V čem se podobají a v čem liší hodnoty, potřeby, síly, zdroje a strategie zvládání tehdy a dnes? Cílem tohoto příspěvku je srovnání reakcí na následky požáru 1863 se zásadami současné psychosociální krizové spolupráce.

Obr. 1 – Fotografie města Polná pořízená po požáru v srpnu 1863 (Městské muzeum Polná)

Obr. 2 – Současný letecký pohled na centrum Polné (Lucie Prchalová)

¹Plašil, Prchal, Šup. *Naše krásné zvony hoří posud...*

Požár jako historická událost

Požár roku 1863 změnil životy obyvatel Polné. Plašil sumarizuje dokumentaci o průběhu neštěstí i postupné řešení následků.² V prvních fázích bylo třeba zajistit základní potraviny, ošacení a dočasné přístřeší pohořelým. Dělo se tak částečně živelně solidaritou lidí z okolních měst a obcí, částečně organizovaně prostřednictvím aktivit městských radních. Následně o požáru informoval rakousko-uherský tisk, který současně inicioval finanční sbírky (1-2 měsíce po požáru). K této pomoci se připojily i významné osobnosti z řad šlechty, města a obce, spolky i církve. V některých městech byla zřízena dočasná charitativní občanská sdružení s cílem pomoci Polné. V samotném městě Polná byl zřízen Výbor pro podporu pohořelých, který evidoval lidi postižené požárem, prováděl soupis škod a evidenci darů. Jednalo se o neformálně zřízenou dočasnou charitativní organizaci. Dlouhodobá podpora (zaznamenaná ještě v roce 1868) plynula Polné pouze ze sbírky iniciované Richardem hrabětem Belcredi, náměstkem českého místodržitele v Praze, který 16. srpna 1863 vydal prezidiální výnos č. 47.521 o konání sbírky.

Skupiny zasažených

Požár zasáhl obyvatele města v různé míře a různými způsoby. Podle toho lze popsat **skupiny zasažených**³ následovně: ti, kdo ztratili blízké⁴, ti, kteří ztratili bydlení⁵, a ti, kteří utrpěli materiální škody⁶. Tyto skupiny se částečně překrývají.

Bezprostředními oběti požáru se stali čtyři lidé. Jedním z nich byla hlásná Anna Miliánová, jejíž povinností bylo zajistit informovanost obyvatel města v případě nebezpečí rozeznáním kostelních zvonů. Jedinou přístupovou cestou do věže bylo dřevěné schodiště. Zatímco hlásná zvonila na poplach, schodiště začalo hořet. Miliánová se pokusila dostat dolů po laně, ale neudržela se a následný pád nepřežila. Právě tento příběh polenské hlásné zvonící na poplach bývá připomínán při hasičských slavnostech.

Obr. 3 – člen sboru dobrovolných hasičů Rudolf Mach jako hlásná Miliánová, hasičské oslavy 1963 (archiv Klubu za historickou Polnou)

²Plašil, Prchal, Šup. Naše krásné zvony hoří posud...

³Standardy, 10, srv. Baštecká. Terénní krizová práce, 28

⁴Plašil, Prchal, Šup. Naše krásné zvony, 46

⁵Plašil, Prchal, Šup. Naše krásné zvony, 48

⁶Městské muzeum Polná, archivní fond Výbor pro podporu pohořelých

Následky požáru – poškození zdraví, nedostatek stravy a ošacení či nevhodné ubytování - se projevily zvýšenou úmrtností obyvatel města v následujícím roce. Plašil počítá nejméně **80 těchto nepřímých obětí**, které zemřely do roka po požáru. Zraněním, které při hašení utrpěl, podlehl v lednu roku 1864 i oblíbený starosta města Adolf Varhánek⁷. Bylo mu 44 let.

Před požárem udávají různé zdroje v Polné až 6500 obyvatel. Podle statistik vycházejících ze soupisů škod Výboru pro podporu pohořelých přišlo o přístřeší na 2000 z nich. Již nikdy se počet obyvatel nevrátil ke stavu před rokem 1863. V současné době má Polná něco přes 5000 obyvatel. V *Knize památný města Polny* uvádí Sadil, že „lehlo popelem 184 čísel se všema hospodářskými staveníma a 22 stodol“.⁸ Na mapě města s označením domů postižených požárem⁹ je patrné, že postiženo bylo celé centrum města a přilehlá židovská čtvrť. Požár se v horkém letním počasí šířil o to rychleji, že střešní krytinu tvořily vyschlé dřevěné šindele a na domech s renesančními štíty obrácenými do náměstí navazovaly střechy plynule jedna na druhou.

Obr. 4 – Plán města Polné po požáru 1863. Zelenošedě jsou označeny domy postižené požárem. (Městské muzeum Polná)

⁷ Městské muzeum Polná, sbírkový fond, Po-21/B, Adolf Varhánek – foto

⁸ MZA Brno, SOkA Jihlava, archivní fond Archiv města Polná, kniha č. 267

⁹ Městské muzeum Polná, sbírkový fond, Po-FS

Soupis škod, které prováděl Výbor pro podporu pohořelých, dnes tvoří obsah čtyř archivních krabic, což v archivních mírách představuje 0,4 metru archiválií. Celková škoda činila v součtu přibližně 450.000 zl., z toho mohlo být pojišťovnami uhrazeno asi 120.000 zl. Z hlášení škod je podle Plašila a spol. patrné, že mnozí obyvatelé přišli o všechno, když se propadly stropy jejich domů a došlo ke zničení domova, majetku, řemeslnických dílen včetně veškerého vybavení, zboží i výrobních prostředků. Zničeny byly i zásoby ve sklepech a ovocné stromy v přilehlých zahradách. Kovář Toman se ve své žádosti o náhradu škody označil za „chudého a nyní skoro nahého tovaryše“.¹⁰

Psychologické fáze katastrofy

V časovém sledu lze rozlišit psychologické fáze katastrofy.¹¹ Po prvním varování zvoněním kostelních zvonů následovala tzv. fáze zázraků – okamžitá vzájemná pomoc¹² a zřízení Výboru pro podporu pohořelých druhý den po požáru. Fáze „líbánek“ – rozdělování pomoci, podpora z okolních měst, medializace – trvala přibližně do dvou měsíců po požáru. Fáze deziluze, kdy pomoc nedostačovala a mnoho lidí muselo opustit město, se projevila od podzimu roku 1863 a v roce 1864. Fáze obnovy trvala několik desetiletí v důsledku nedostatku materiálních zdrojů.¹³

Hořet začalo 4. srpna 1863 mezi 14. a 15. hodinou. Varovné zvonění zvonů si vyžádalo jeden lidský život a celá věž kostela i se zvony následně zřítla na Sezimovo náměstí. Novou věž s hodinovým strojem a zvony se podařilo postavit až po dlouhých 32 letech v roce 1895. Dělníky při stavbě krovů zachytila dobová fotografie.¹⁴

Obr. 5 – Dělníci při stavbě věže kostela v roce 1895 (Městské muzeum Polná)

¹⁰Plašil, Prchal, Šup. Naše krásné zvony, 46

¹¹Baštecká, Psychosociální krizová spolupráce, 118

¹²Baštecká. Terénní krizová práce, 21

¹³Plašil, Prchal, Šup. Naše krásné zvony, 42-52

¹⁴Městské muzeum Polná, sbírkový fond, inv. č. Po-21/B/5463

Pro velký žár a zřícené budovy se do vnitřního města nemohly dostat povozy s hasičskými stříkačkami, s nimiž dorazili lidé z okolních obcí. Všude pobíhal zmatený a popálený dobytek z hořících chlévů a hospodářských stavení. Budovy hořely až do pozdního večera.¹⁵ Samotné město Polná mělo zastaralý požární řád a čtyři vlastní požární stříkačky, kterým ale chyběl zdroj vody.

Fáze zázraků se odehrávala bezprostředně při a těsně po požáru, v noci a následující den. Zaznamenány jsou vzpomínky několika účastníků.

Ze zápisu Theodora Novotného, majitele domu č.p. 99: *Jenom tím jsem stavení uchránil, že jsem posílal do panského pivovaru celou noc a celý den pro pivo, a tak lidi ku pomoci lákal, protože jinak nebylo k pití nic. Ten samý den upekla moje žena 30 bochníků chleba a ty se všechny snědly.*

Ze zápisu pekaře Ludvíka Sadila: *Druhého dne ráno byl po městě pláč a nářek hladových dětí též i odrostlých lidí; na tuto noc nikdo z pekařů a z hokynářů pro zmatek péci nemohl, čehož jsem se i já hned obával, vybídl jsem ještě jednoho pekaře Josefa Šrámka, bysme do Jihlavy pro nějaké pečivo poslali. Poslali jsme tam tři koně, které pečivo z Jihlavy v 7 hodinách ráno asi za 100 zlatých přivezli, což v malé chvíli všechno lidé rozebrali. Naštěstí o 8 hodinách ráno přijeli dobrodinci města Přibyslavi a na dvou vozích s chlebem, který se mezi chudý a pohořelý hned rozdali.*

Pro vyváženost svědeckých záznamů je třeba uvést i příklad opačného druhu reakce. Tehdejší děkan P. Ignác Kunc zaznamenal: *Při ohni křičela chátka lidu: Nechte to děkanovi hořet!! Několik zloduchů strčilo nový vůz, děkanovi co majetek patřící, který od dvou přichozích venkovanů ze dvora již vytažen byl, opět do ohně, hrozíce těm dvěma ochranitelům bitím. Kradení při a po ohni bylo neslýchané. Chátka lidu nešťastným pohořelým, chránícím svůj majetek odnešený, dost drze odpovídala: nechte nám to brát! Pán Bůh nám to dal!*¹⁶ Tato reakce ze strany duchovního vede k úvaze, zda hodnoty a zásady, které mnohé – například výše uvedené pekaře – vedly k pomoci druhým, mají svůj zdroj ve vztazích zdejší farní komunity. Dle dostupných informací byly vztahy mezi děkanem Kuncem a farníky napjaté. Plašil doslova uvádí: *Tento duchovní měl se svými věřícími dost zvláštní vztah – nesnášeli ho. Prý nebyl oblíben pro svou skoupost...*¹⁷ Pittner konstatuje, že požár se rozšířil i díky velkému množství vyschlého dříví, šindelů a prken, s čímž bohužel p. děkan Ignác Kunc jeho stavu nepřiměřený obchod vedl¹⁸. Pro úplnost je třeba dodat, že finanční situace děkanství nebyla ani před požárem dobrá, děkan Kunc po požáru pobýval v nevytápěných prostorách poškozeného kostela a v ruinách vyhořelého děkanství, čímž si přivodil zdravotní potíže, kterým v roce 1870 podlehl.

Hodnoty a postoje pomáhajících se ovšem utvářejí od dětství. Předchůdcem I. Kunce byl děkan Matěj Sluga. Na polenské děkanství nastupoval v roce 1838. Hned po svém nástupu si povšiml chudých dětí, které chodily do kostela bosé i v zimních měsících a v následujícím roce zřídil fond pro chudé školní děti a v roce 1843 Nadaci pro chudé žáky. Pochopitelně nelze doložit, že motivací k pomoci při požáru byly pro Poleňáky zkušenosti s dobročinností,

¹⁵ Plašil, Prchal, Šup. Naše krásné zvony, 34

¹⁶ MZA Brno, SOkA Jihlava, Římskokatolický děkanský úřad, Pamětní kniha polenských děkanů, inv. č. 5

¹⁷ Plašil. Historie děkanského chrámu, 70-71

¹⁸ MZA Brno, SOkA Jihlava, Římskokatolický děkanský úřad, Pamětní kniha polenských děkanů, inv. č. 5

kteřou mohli sledovat jako školáci či farníci díky děkanu Slugovi. Jistou pravděpodobnost tomu ale možná přikládat lze.

Vlna solidarity a její formy

Pomoc v prvních dnech a týdnech po požáru měla materiální podobu. Kromě výše zmíněných povozů s chlebem z Jihlavy a Přibyslavi přispívaly i menší obce dodávkami obilí, hrachu a krup, mouky, soli, palivovým dřívím, slámou. Přispívali i jednotlivci, Anna Hönigová z Luk nad Jihlavou poslala pohořelým i hrnec sádla a špek.¹⁹

Na solidaritu měla zásadní vliv média – telegraf a tisk.²⁰ Česky a německy psané noviny přinášely svědectví o polenském požáru do celého Rakouska-Uherska. Sbírky probíhaly v horizontu přibližně dvou měsíců po požáru. Do dobročinnosti se zapojily zpěvácké spolky, spolky divadelních ochotníků, odbočky Sokola, studentské spolky a soubory, které pořádaly různé kulturní akce, hudební a divadelní vystoupení, jejichž výtěžek byl zaslán Výboru pro podporu pohořelých. Podpora podnícená tiskem přicházela do Polné až do konce roku 1863. Dlouhodobý efekt měla veřejná sbírka na popud Richarda hraběte Belcredi pocházejícího z Jimramova, kde jsou darované částky zaznamenány ještě 5 let po požáru.

Obr. 6 – Richard hrabě Belcredi, iniciátor veřejné sbírky aktivní ještě v roce 1868 (Městské muzeum Polná)

¹⁹ Městské muzeum Polná, materiály Výboru pro podporu pohořelých, kart. 3, sl. 4

²⁰ Plašil, Prchal, Šup. Naše krásné zvony, 85. Srv. Baštecká. Psychosociální krizová spolupráce, 194-206

Srovnání s dneškem perspektivou současné psychosociální krizové pomoci a spolupráce

	1863	2020
Hodnoty	Život, zdraví, majetek (vzájemnost)	Život, zdraví, majetek, živ. prostředí (lidská práva, angažovanost pro druhé)
Potřeby	Záchrana života, majetku, prostředků obživy (jídlo, oděv, přístřeší, obnova bydlení)	Ochrana života, zdraví, důstojnosti, majetku, živ. prostředí
Síly	Sounáležitost, vzájemnost, solidarita, zodpovědnost	Solidarita, zodpovědnost, povinnost
Zdroje	<u>Materiální</u> – dodávky potravin z okolních obcí, hasičské stříkačky z okolí <u>Finanční</u> – sbírky R-U, dobročinné aktivity jednotlivců a skupin <u>Lidské</u> – místní komunita (obyvatelé města), obyvatelé okolních obcí	<u>Materiální</u> – obec, neziskové organizace <u>Finanční</u> – obec, stát, sociální systém (pojištění, soc. zabezpečení, pomoc), neziskové organizace <u>Lidské</u> – místní komunita, složky IZS, neziskové organizace, dobrovolníci
Strategie zvládání	Vzájemná pomoc, proaktivita, rituál – obřad, vystěhovalectví	Vzájemná pomoc (partnerství), proaktivita, rituál – obřad

Tabulka č. 1 porovnává reakce na požár v roce 1863 se současným společenským nastavením krizové pomoci. První tři sledované kategorie (hodnoty, potřeby a síly) se v základu překrývají, dnešní společnost klade větší důraz na životní prostředí, ekologii a lidskou důstojnost. Naopak v menší míře se spoléháme na své vztahy s okolím, protože základní jistoty dnes na rozdíl od 19. století garantuje stát a jím zřízený a regulovaný integrovaný záchranný systém. Tehdy podceněné řízení rizik, kdy město schválilo rok před požárem nový požární řád odpovídající ovšem zastaralým standardům 18. století,²¹ je dnes povinnou součástí agendy státu, krajů, obcí i firem.

Také součinnost složek integrovaného záchranného systému je jednoznačně zásadním faktorem při zvládání podobných katastrof. V Polné se v době požáru nenacházelo žádné lůžkové nemocniční zařízení. Dle statistik připadal v roce 1830 jeden zdravotník (lékař nebo ranlékař) na 3664 obyvatel. Až do reformy v roce 1871 se tento stav nezlepšil. V době požáru působil v Polné jeden místní chirurg, když ze strany vrchnosti – knížete Dietrichsteina, na jehož vrub šel plat lékaře, nebyla po zajištění lékařské péče poptávka.²² Vznik dobrovolného hasičského sboru inicioval místní spolek Sokola až v roce 1872 a prakticky začal fungovat 10 let po požáru. V roce 1863 vlastnilo město 6 hasičských

²¹Plašil, Prchal, Šup. Naše krásné zvony, 32

²²Plašil. Historie starého zdravotnictví, 97

stříkaček. Jejich využití však vzhledem k nedostatku vody a rozsahu požáru bylo omezené. O to víc bylo zvládnutí katastrofy opřeno o místní komunitu. Představitelé města – radní Antonín Pittner²³, starosta Adolf Varhánek, ale i další – se aktivně zapojili do přímé pomoci i do organizování pomoci následné. Pomoc v prvních týdnech přicházela zejména z okolních vsí a menších měst díky solidaritě „sousedů“. Významnou roli v podpoře místních obyvatel hrál i fakt, že do Polné dva dny po požáru dorazil čáslavský hejtman Ferdinand baron Voith a osobně se zúčastnil minimálně jednoho z pohřbů čtyř přímých obětí požáru.²⁴ Veškerá materiální a finanční pomoc se však ukázala jako nedostatečná a část obyvatel zvolila cestu odstěhování z města, ať již do jiných měst v Čechách nebo v rámci monarchie nebo se vydali přes oceán do Ameriky.

Vzpomínkové akce

První doložená veřejná připomínka požáru se uskutečnila v Polné v roce 1933 u příležitosti oslav 60. výročí založení hasičského sboru. Přednáška ředitele městského muzea Břetislava Rérycha k 70. výročí požáru vyvolala obrovský zájem místních obyvatel.²⁵

Výročí požáru a výročí založení hasičského sboru v Polné byly společně připomínány i v dalších letech. Fotografie z roku 1963 dokumentují rekonstrukci slaňování Anny Miliánové z věže polenského kostela, jak ji zpracovali členové divadelního ochotnického spolku Jiří Poděbradský a polenského sboru dobrovolných hasičů.²⁶ Obdobně se místní spolky spolu s hasičským sborem účastnili i dosud posledních oslav v roce 2018.²⁷

Obr. 7 – představení divadelního ochotnického spolku Jiří Poděbradský při hasičských oslavách 1963 (archiv Klubu za historickou Polnou)

²³ Sbírkový fond MMP, dopis A. Pittnera inv. č. Po-20/B/806

²⁴ Plašil, Prchal, Šup. *Naše krásné zvony*, 76

²⁵ MZA Brno, SOKA Jihlava, Archiv města Polná, kniha č. 269, Pamětní kniha města Polné 1914-1934, pag. 362

²⁶ Foto – archiv Klubu za historickou Polnou

²⁷ *Polenský zpravodaj* č. 7-8/2018, 17

Soutěž hasičů v požárním sportu
sobota 9. 6. 2018

*Sváteční odpoledne
na rynku, průvod,
rekonstrukce požáru 1863
neděle 10. 6. 2018*

Obr. 8 – Polenský zpravodaj informuje o hasičských oslavách 2018 (PZ 7-8/2018, s. 17)

Závěr

Snažila jsem se podívat na požár města Polné roku 1863 perspektivou současné psychosociální krizové pomoci a spolupráce a srovnat tehdejší situaci obyvatel se současnými podmínkami. Uvědomila jsem si, že dnes bereme jako samozřejmost spoustu "záchranných sítí", které tehdy neexistovaly - složky integrovaného zdravotního systému, pojistné, sociální dávky, veřejnou dopravu - nic z toho naši předkové k dispozici neměli. Jen své ruce, své sousedy a důvěru v obecnou lidskou solidaritu.

Z tohoto pohledu máme jistoty, které oni neměli. Je na místě být za ně vděční. Na druhé straně toto vědomí jistot může vést ke spoléhání na stát a systém spíš než na sousedy nebo rodinu.

To jde ruku v ruce s rozpadem rodinných a komunitních vazeb a růstem důrazu na jednotlivce, k němuž v posledních 150 letech dochází. V době pandemie si možná více uvědomujeme důležitost práce zdravotníků, hasičů i policie, ale též roli každého z nás ve vztazích s druhými. Přeji nám k tomu moudrost Boží.

Prameny a literatura

BAŠTECKÁ, Bohumila a kol.: *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada, 2013.

BAŠTECKÁ, Bohumila a kol.: *Terénní krizová práce*. Praha: Grada, 2005.

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava: *Vystěhovalectví z Polné do Severní Ameriky ve druhé polovině 19. století*. Havlíčkův Brod: Vysočina, 1969.

PLAŠIL, Filip, PRCHAL, Jan, ŠUP, Milan: *Naše krásné zvony hoří posud...* Polná: Město Polná, 2013.

PLAŠIL, Filip: *Historie děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Polné*. Polná: Linda, 2007.

PLAŠIL, Filip: *Historie starého zdravotnictví na Polensku*. Polná: Klub za historickou Polnou, 2016.

Pracovní skupina pro vytváření a ověřování standardů psychosociální krizové pomoci a spolupráce při MV-GŘ HZS ČR, *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek*. Praha: MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR, 2010.

Polenský zpravodaj, č. 7-8/2018. Město Polná, Polná 2018.

Městské muzeum Polná, archivní fond N, Výbor pro podporu pohořelých

Městské muzeum Polná, sbírkový fond, archiválie, dopis A. Pittnera inv. č. Po-20/B/806

Městské muzeum Polná, sbírkový fond, archiválie, dopis A. Pittnera inv. č. Po-20/B/807

Městské muzeum Polná, sbírkový fond, fotografie, inv. č. Po-21/B/5463

MZA Brno, Státní okresní archiv Jihlava, Archiv města Polná, kniha č. 269, Pamětní kniha města Polné 1914-1934

MZA Brno, Státní okresní archiv Jihlava, Římskokatolický děkanský úřad, Pamětní kniha polenských děkanů, inv. č. 5